

Україніка

Людмила Іванникова

ВІН ЛЮБИВ УКРАЇНУ І БУВ ЇЇ НАЙВІРНИШИМ СИНОМ (ПАМ'ЯТІ ВІКТОРА КИРИЛОВИЧА ЧУМАЧЕНКА)

5 грудня 2017 р. у Краснодарі на 62-му році життя відійшов у вічність видатний україніст Кубані Віктор Кирилович Чумаченко – учений-енциклопедист, літературознавець, етнограф, фольклорист, бібліограф, історик, краєзнавець, публіцист, талановитий поет, заслужений діяч культури України (1998), Кубані (2001) та Республіки Адигея (2016), професор (2005), голова Кубанського осередку Наукового товариства імені Шевченка, учений секретар Товариства української культури Кубані з дня його заснування (1991), редактор “Вісника Товариства української культури Кубані” (1998 – 2007). Усе своє життя він присвятив дослідженню літератури, історії та етнографії Кубані, українсько-кубанських культурних взаємин, поверненню з небуття репресованих

і незаслужено забутих імен українських діячів Кубані та їхньої наукової, культурної й літературної спадщини.

Народився Віктор Кирилович 26 березня 1956 р. (в усіх біографічних документах і довідках фігурує дата виготовлення свідоцтва про його народження – 26 квітня) у станиці Ахметівській Спокойненського (тепер Лабинського) району Краснодарського краю, де переважають нащадки вихідців із Полтавщини та Харківщини, у багатодітній селянській родині. Свій родовід веде з Вороніжчини, від прадіда Івана Чумаченка, який переїхав на Кубань. Батько вченого, Кирило Петрович, був колгоспним ковалем, а мати, Марія Федорівна, працювала в рільничій бригаді. Ще в шкільні роки В. Чумаченко зацікавився літературою і краєзнавством, очолював шкільний краєзнавчий музей, на цей період припадають і його перші поетичні спроби. 1972 р. він став переможцем крайового конкурсу “Чи знаєш ти свій край”.

В. Чумаченко закінчив філологічний факультет (відділення “російська мова та література”) Кубанського державного університету (1973 – 1978) за спеціальністю “викладач російської мови та літератури”, аспірантуру при Літературному інституті ім. М. Горького Спілки письменників СРСР у Москві (1983 – 1987). Захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук на тему “Жанрово-стильові тенденції в сучасній російській поезії (до теорії малих ліричних форм)” (1988) в Інституті світової літератури ім. М. Горького Академії наук СРСР (науковий керівник В. Гусєв). Після закінчення аспірантури

його запросили на роботу редакції газет “Литературная газета”, “Известия”, “Молодая гвардия”. Та перешкодою до здійснення цього стала відсутність московської прописки. Тож 1991 р. В. Чумаченко повернувся до Краснодару і став визнаним лідером північнокавказької школи українознавства.

1994 р. вчений стажувався в Київському Інституті підвищення кваліфікації працівників культури Міністерства культури України, а влітку 1995 р. за програмою докторантури – на філософському факультеті в Українському Вільному університеті в Мюнхені (Німеччина), де мав можливість попрацювати в бібліотеці УВУ з діаспорними виданнями.

Свою трудову діяльність В. Чумаченко розпочав на журналістській ниві. Зокрема, у 1978 – 1980-му роках завідував відділом малювання й публіцистики альманаху “Кубань” Краснодарської крайової письменницької організації; у 1980 – 1983-му роках він – старший методист, старший редактор репертуарно-бібліографічного та редакційно-видавничого відділу Краснодарського крайового науково-методичного центру народної творчості й культосвітроботи; у 1987 – 1991-му роках після закінчення аспірантури – викладач літератури та російської мови в енергетичному технікумі містечка Конаково на кордоні Тверської та Московської областей. У 1991 – 1992-му роках обіймав посаду головного спеціаліста з реклами та інформації Краснодарського сільськогосподарського науково-дослідного інституту ім. П. П. Лук’яненка. З 1992 р. і до останніх днів життя працював на науковій та викладацькій ниві.

У 1992 – 2013-му роках В. Чумаченко завідує кафедрою російської мови та літератури Краснодарського державного університету культури і мистецтв, доцент (1995), професор (2005); з 1993-го по 1999-й роки – декан інформаційно-бібліотечного факультету цього ж закладу; з 1999-го по 2013-й роки – директор його Науково-видавничого центру; водночас у 2002 – 2013-му роках він перший заступник головного редактора (а фактично редактор) регіонального наукового журналу “Культурная жизнь Юга России”; у 2014 – 2017-му роках – старший науковий співробітник відділу експертно-консультативної діяльності та проблем культурної і природної спадщини, провідний науковий співробітник відділу комплексних проблем вивчення культури Південної філії Російського науково-дослідного інституту культурної і природної спадщини ім. Д. С. Ліхачова.

Сфера наукових зацікавлень ученого досить широка: це літературознавство, українознавство Росії та Кубані, літературне краєзнавство, історія літератури Кубані та козачої періодики, козацьке літературне зарубіжжя, бібліографія, проблеми регіональної культури й культурної ідентичності, історія кубанської “Просвіти”, проблеми збереження та інтерпретації книжних пам’яток і текстів тощо. До майбутньої наукової праці він ретельно готувався вже в аспірантурі, працюючи в архівах та спецфондах різних бібліотек.

В. Чумаченко – неперевершений знавець історії, культури та літератури кубанського козацтва, автор і впорядник цілої низки наукових та науково-популярних видань, понад 600 наукових та журналістських статей, публіцистичних виступів у пресі, перекладів, публікацій документів з історії Кубані, щоденників, спогадів. Якщо проглянути список друкованих праць ученого, то складається враження, що немає теми з кубанознавства, якою б він не цікавився, і немає постаті, дотичної до цього, про яку б він не писав. Статті його виходили в Росії, Україні, Австралії, Німеччині, США, Канаді, зокрема в журналах “Кубань”, “Москва”, “Филологические науки”, “Київська старовина”, “Пам’ятки України”, “Березіль”, “Слово і Час”, “Схід”, “Юго-полис”, “Наука Кубани”, “Родная Кубань”, “Народна творчість та етнографія”, “Филология”, “Клио” (СПб.), “Український світ”, “Донбас”, “Кубань – проблемы культуры и информатизации”, “Новий обрій” (Австралія), “Кубанец” (США), “Культурная

жизнь Юга России”, “Культурное наследие России”, “Культурологический журнал”, “Наследие веков”, у серійних наукових збірниках “Кубанский сборник”, “Книжное дело на Северном Кавказе: история и современность”, “Кубанские литературно-исторические чтения”, “Дикаревские чтения”, “Кубань – Україна: питання історико-культурної взаємодії”, “Культурное наследие России”, “Донецький вісник НТШ”. Його публіцистичні, науково-популярні статті та інтерв’ю друкувались у газетах “Вісник товариства української культури Кубані”, “Аргументы и факты. Юг”, “Казачьи вести”, “Кубанские новости”, “Вольная Кубань”, “Українські вісті” (США), “Вечерний Оренбург”, “Козацький край”, “Кримська світлиця” та ін. Велика кількість статей В. Чумаченка опублікована у виданні “Энциклопедический словарь по истории Кубани: С древнейших времен до окт. 1917 г.” (Краснодар, 1997).

Праці В. Чумаченка стосуються історії літератури, фольклористики та етнографії Кубані й України, історії козацтва, життя й діяльності окремих видатних та маловідомих діячів Кубані – істориків, письменників, етнографів, фольклористів, митців, репресованих діячів Кубанської Народної Республіки та кубанців – вояків Армії УНР, життя і творчості поетів 1920 – 1930-х років тощо. Це понад 150 імен, відомих і малознаних, – А. Головатого, Я. Кухаренка, Я. Бігдая, О. Кошиця, М. Дикарєва, П. Короленка, О. Бежковича, Ф. Щербини, В. Мови (Лиманського), І. Подушка, О. Кірія, С. Ерастова, О. Півня, Я. Жарка, В. Вареника, Д. Доброскока, І. Варавви, М. Рябовола, Л. Бича, І. Шаля, П. Волиняка, М. Обидного, В. Барки, Д. Нитченка та ін. Усі розвідки ґрунтуються на архівних матеріалах, тож розкривають досі невідомі сторінки життєписів і мають високий статус першоджерела. Смерть застала вченого в ніч на 5 грудня 2017 р. за робочим столом: він готував до друку статтю про таємницю смерті одного із засновників Кубанської Народної Республіки Миколи Рябовола.

В. Чумаченко був упорядником численних наукових видань та навчальних посібників, зокрема антології кубанської літератури кінця XVIII — початку ХХ ст. “Курень” (1994), 20–22-го томів серії книжок “Кубанская библиотека” (2014); автор преамбули та коментарів (спільно з Ю. Шевельовим) до однотомного видання творів класика української літератури ХІХ ст., кубанця В. Мови (Лиманського) “Куліш, Байда і козаки” (Нью-Йорк, 1995), яке отримало високу оцінку в науковому світі; упорядник невідомих і малознаних текстів цього письменника, які вийшли в Краснодарі (“Василь Мова (Лиманский). Из литературного наследия”, 1999); упорядник навчального посібника-хрестоматії з української літератури для 5–6 класів загальноосвітніх кубанських шкіл “Козак-Мамай” (у співавторстві з донецьким літературознавцем В. Оліфіренком; Київ, Донецьк, Краснодар, 1998), який нагороджений почесним знаком Товариства “Україна – Світ”, монографії “История Кубани, ХХ век” (у співавторстві, Краснодар, 1998), чотирьох випусків “Кухаренківських читань” (1993, 1996, 1999, 2010) тощо. В. Чумаченко – автор навчального посібника для студентів вузів культури і мистецтв “Русская поэзия второй половины ХХ столетия” (Краснодар, 2005).

Чимало праць ученого залишаються в рукописах, зокрема, він підготував до друку власну монографію “История украинской литературы на Кубани”, однотомне зібрання творів Я. Кухаренка, книгу пам’яті М. Рябовола з повним текстом поеми “Плач, плач, Кубань” (2016), повний бібліографічний покажчик етнографа і фольклориста М. Дикарєва “М. А. Дикарев – этнограф российско-украинского порубежья” (2017). Упродовж багатьох років В. Чумаченко збирав бібліографічну інформацію на тему “Кубанська україніка”. Підготував низку бібліографічних покажчиків: “А. Головатий”, “Я. Кухаренко”, “В. Мова”, “Я. Жарко”, “В. Потапенко”, “Ф. Щербина”, “М. Дикарєв”, “І. Попко”, “Є. Феліцин”,

“Кубанські фольклористи і етнографи”, “Українська література Кубані” (друком не вийшли). Під його науковим редагуванням побачили світ бібліографічний покажчик відомого українського й кубанського краєзнавця В. Орла “Материалы к библиографическому словарю В. Н. Орла (1928 – 1987)” (Краснодар, 2015). Разом із професором О. Матвєєвим В. Чумаченко був науковим редактором і укладачем відновленого 1998 р. “Кубанского сборника”, був співредактором наукового збірника “Кубань – Україна: питання історико-культурної взаємодії”, (вип. 2–7, 2006 – 2013 рр., укладач і науковий редактор А. Авраменко), співупорядником його 7-го випуску (2013). В. Чумаченко також здійснював наукове редагування чотирьох випусків “Кубанских литературно-исторических чтений” (1999, 2000, 2001, 2003).

В. Чумаченко був автором статей із кубанської тематики та співавтором цілої низки фундаментальних наукових та енциклопедичних українських видань. Це двотомна академічна “Історія українського козацтва” (співавтор розділу “Козацьке військо на Кубані”), “Енциклопедія історії України”, “Енциклопедія української діаспори”, “Українське козацтво: Мала енциклопедія” тощо. Був науковим консультантом і автором статей про українських кубанських діячів та письменників у 25-томній “Енциклопедії сучасної України”, автором статей про кубанських шевченкознавців і друзів поета в шеститомній “Шевченківській енциклопедії”... В останні роки він співпрацював із музеєм М. Грушевського в Києві, надсилав матеріали про кубанську гілку роду Грушевських.

Вражає й редакційно-видавнича діяльність ученого: редактор альманаху “Кубань” Краснодарської крайової письменницької організації (1978 – 1980), член редколегії та завідувач відділу історії літературно-краєзнавчого журналу “Родная Кубань”, відповідальний секретар, згодом заступник головного редактора наукового університетського журналу “Кубань: проблемы культуры и информатизации” (1996 – 2002; під його редагуванням вийшло 20 випусків), перший заступник редактора регіонального наукового журналу “Культурная жизнь Юга России” (2002 – 2013), багатотомного міжнародного видавничого проекту “Видатні українці минулих епох”. Від № 7 (1998 – 2007) В. Чумаченко редагував двомісячник “Вісник Товариства українців Кубані” – друкований орган Краснодарської регіональної громадської організації “Товариство українців Кубані”, що виходив із 1996 р. Був членом редколегії серійних наукових видань “Кубанский сборник”, “Книжное дело на Северном Кавказе: история и современность”, “Кубань – Україна: проблеми історико-культурної взаємодії”, одним із засновників та заступником головного редактора електронного наукового журналу “Наследие веков” (2015 – 2017), одним з авторів сайтів “Казачество XV – XXI веков” та “Русские традиции”.

В. Чумаченко виступав ініціатором та співорганізатором міжнародних і регіональних наукових конференцій, зокрема чотирьох Кухаренківських читань (1993, 1996, 1999, 2010), Кубанських літературно-історичних читань (1999, 2000, 2001, 2003), Щербинівських читань (2004). Під його керівництвом відбулася ще ціла низка регіональних наукових конференцій: “Два века кубанской литературы” (1993), “Роман и жизнь” (за романом В. Барки “Жовтий князь”, 1994), “Кубань литературная: новые доклады и сообщения” (1994), “Библиотечное дело и библиография на Кубани: исторический опыт, современные проблемы” (1995), “Кубань в эпоху “серебряного века” (1997) тощо. Був науковим керівником та опонентом численних дисертацій із літературознавства, завдяки чому виховав когорту молодих учених і відродив школу україністики Кубані.

Мав учений і поетичний талант, його вірші друкувалися в альманасі “Горизонт” (1974), у поетичних збірках “Стихи молодых” і “Щедрость”,

у газетах “Родная Кубань”, “Литературная Россия” та ін. Перший вірш був опублікований у районній газеті, коли авторові було 13 років.

В. Чумаченко водночас був і видатним громадським діячем Кубані – членом громадської ради Літературного музею Кубані (Будинку Якова Кухаренка), у створенні якого брав активну участь, головою комісії з літератури Фонду культури кубанського козацтва, членом крайового організаційного комітету з підготовки та проведення 200-літнього ювілею О. С. Пушкіна у Краснодарському краї (1998 – 1999), членом комісії премії адміністрації Краснодарського краю в галузі науки, освіти і культури, ученим секретарем Товариства української культури Кубані з дня його заснування тощо. 1999 р. за громадську діяльність у галузі відродження культури козацтва нагороджений від Кубанського Козачого Війська пам’ятною медаллю, присвяченою 150-річчю із дня народження історика Ф. Щербини. Особливо піклувався вчений про архівну спадщину історика Кубанського Козачого Війська, професора, члена-кореспондента Петербурзької академії наук, громадського діяча Федора Щербини, ініціював перепоховання в Краснодарі останків видатного історика з Ольшанського цвинтаря в Празі. Упорядкував і опублікував 4 томи із запланованого ним шеститомного видання невиданих творів Ф. Щербини (2008 – 2014), матеріали до якого збирав із багатьох архівів і бібліотек світу. До шеститомника мають увійти всі класичні твори Ф. Щербини, розпорошені по сторінках вітчизняних та закордонних видань. Та найважливіший перший том, де опубліковані спогади Ф. Щербини (*Щербина Ф. Собрание сочинений. Серия первая: неизданные сочинения. В 6 т. / Под науч. ред. В. К. Чумаченко. – Т. 1. Пережитое. Передуманное и осуществленное (Воспоминания). – Москва; Краснодар; ст. Новодеревянковская. – 2008*).

Смерть Віктора Кириловича Чумаченка – тяжка й непоправна втрата не лише для Кубані, а й для України та всієї світової українознавчої науки. Він був тим калиновим мостом, що з’єднував Кубань із кожним куточком світу, де живе український і козацький дух, де чується українська пісня й мова, де звучить поетичне слово і розвивається наукова думка. Віримо, що цей міст ніколи не зруйнується. Бо хоч тіло вченого спочиває в рідній станиці, та справа, заради якої він жив, завжди буде об’єднувати всіх нас. Він любив Україну, і сьогодні Україна в жалобі схиляє голову над своїм найвірнішим сином. Світла йому пам’ять!

Авторка висловлює щире подяку Анатолієві Авраменку та Олесеві Федоруку за уточнення фактів біографії В. К. Чумаченка.

Отримано 27 березня 2018 р.

м. Київ

Міжнародна наукова конференція в Бердянську

27–28 вересня 2018 р. в Бердянському державному педагогічному університеті відбудеться міжнародна наукова конференція “Троянди й виноград: феномени естетичного і прагматичного в літературі та культурі”.

Заявки приймаються до 30 червня 2018 р. на електронну адресу: berdkonf@ukr.net. Матеріали конференції будуть опубліковані до початку її роботи у збірнику тез доповідей. Подання тез – до 10 серпня. Після конференції статті, підготовлені на основі доповідей, можна буде опублікувати у фаховому збірнику праць “Наукові записки БДПУ. Філологічні науки”, що індексується в наукометричних базах даних Index Copernicus, Google Scholar, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Для отримання додаткової інформації звертайтеся за електронною адресою: berdkonf@ukr.net.